

**LA GESTACIÓ D'UN PROJECTE ASSISTENCIAL I EDUCATIU A LA
LLEIDA IL·LUSTRADA DEL SEGLE XVIII: LA CASA DE MISERICÒRDIA**

ISIDRO PUIG SANCHIS

ABSTRACT

En el año 2012 la Diputación de Lleida y El Institut d'Estudis Ilerdencs publicaron un libro dedicado a la Testamentaria de Gaspar de Portolà, cuyo autor principal era el Dr. Fernando Boneu († 2010), junto con quien firma el presente trabajo. El estudio analizaba únicamente el testamento, las voluntades del testador, sus disposiciones y su cumplimiento. Una segunda parte o estudio, que no llegó a materializarse, era el dedicado a la abundante documentación, la mayoría de los más de ochocientos folios del legajo, donde estaban insertados los diferentes pagos, de todo tipo, del proceso de construcción de la Casa de Misericordia de Lleida, así como todas las diligencias administrativas previas al inicio de las obras. En el presente estudio, y por lo extenso que resultaría tratar toda esa segunda parte, aportamos resumidamente esas diligencias administrativas y de gestión previas a la creación de la citada Casa de Misericordia u Hospicio, donde se expone la finalidad del mismo, su necesidad, el funcionamiento interno, el sustento económico, etc., dejando para otro artículo el proceso constructivo.

In 2012, the Diputación of Lleida and the Institut d'Estudis Ilerdencs published a book dedicated to the Testamentary of Gaspar de Portolà, whose principal author was Dr. Fernando Boneu († 2010), along with who signs the present work. The study analyzed only the will, testator's will, its dispositions and its fulfillment. A second part or study, which did not materialize, was dedicated to the abundant documentation, most of the more than eight hundred pages of the file, where the different payments, of all kinds, of the construction process of the House of Mercy of Lleida, as well as all administrative procedures prior to the start of the works. In the present study, and as extensive as it would be to treat all of that second part, we summarize these administrative and management procedures prior to the creation of the aforementioned Casa de Misericordia or Hospicio, where the purpose of it, its need, the internal functioning, economic sustenance, etc., leaving for another article the construction process.

PARAULES CLAU

Lleida, siglo XVIII, Casa Misericordia, Hospicio, expósitos.

Lleida, 18th century, Casa Misericordia, Hospice, abandoned children.

L'actual seu de la Diputació de Lleida, inaugurada l'any 1898, és el resultat de la rehabilitació de la que va ser l'antiga Casa de Misericòrdia o Hospici de la ciutat, edificada a la fi del segle XVIII (fig. 1). No obstant això, la gestació o trama social que finalment provocaria la seua construcció va començar uns anys abans i va ser, sens dubte, una reclamació social d'una dramàtica realitat: l'enorme mortalitat d'expòsits, que duplicava o triplicava la de la resta de la població.¹

Les xifres de xiquets abandonats, i la seua alta mortalitat, alarmava els poders públics i l'església en tot l'Estat espanyol. Una situació que també va ser recollida pels tractadistes del segle XVIII, que intentaven, a través de les seues obres, mostrar aquesta inaguantable situació.² Un dels més rellevants, pels seus escrits sobre expòsits, va ser Antoni de Bilbao, desitjós que els seus textos foren un toc d'atenció per als governants, a manera de denúncia social.³ Unes denúncies que va plantejar directament al Consell de Castella el 1790.

El 6 de març de 1790 el Consell de Castella emet una circular als prelats d'Espanya per recaptar informació sobre la situació de les cases d'expòsits de les seues respectives diòcesis. Els resultats són, com era d'esperar, preocupants. Tots manifesten l'escassetat de recursos econòmics, el gran nombre d'expòsits als quals han d'assistir, les condicions inhumanes de les

Fig. 1. Vista de l'actual edifici de la Diputació de Lleida, cantonada entre els carrers del Carme i de l'Audiència. Antic Hospici de Lleida, construït sobre la casa on va viure els darrers mesos Gaspar de Portolà.

¹ V. PÉREZ MOREDA (1980), *La crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, p. 455.

² T. MONTALVO (1701), *Práctica política y económica de expósitos, en que se describen su origen y calidades, resolviéndose las dudas que pueden ofrecerse en esta materia, y juntamente se declara el gobierno doméstico que en sus hospitales se debe conservar*, Granada. F. I. CORTINES Y ANDRADE (1768), *Discurso político sobre el establecimiento de los hospicios en España*, Madrid. P. J. DE MURCIA (1798), *Discurso político sobre la importancia y necesidad de los hospicios, casas de expósitos y hospitales que tienen todos los Estados, y particularmente España*, Madrid, 1798. A. ARTETA DE MONTESEGURO (1802), *Disertación sobre la muchedumbre de niños que mueren en la infancia y modo de remediarlo y de procurar en sus cuerpos la conformidad de sus miembros, robustez, agilidad y fuerzas competentes*, Zaragoza.

³ Representación de D. Antonio de Bilbao al Consejo, sobre expósitos, 1790, Biblioteca Nacional, Ms. 11.267. Un estudi sobre aquest manuscrit a A. DOMÍNGUEZ ORTIZ (1983), «Los expósitos en la España moderna: la obra de Antonio de Bilbao», a *Les problèmes de Vexclusion en Espagne (XVIIe-XVIIIe siècles)*, *Etudes réunies et présentées par Augustin Redondo*, Paris, Publications de la Sorbone, p. 167-174.

bordereries, així com la necessitat de més establiments, perquè molts morien abans d'arribar-hi o ho feien agonitzant.

Sense entrar en les particularitats de cadascuna d'elles, pel que respecta a Catalunya cal esmentar que només n'existien en aqueix moment dos, la de Barcelona i la recentment creada a Girona; la primera, situada a l'Hospital General de la ciutat, i la segona, en el de Santa Catalina Màrtir.

En el cas de la Casa de Misericòrdia o Expòsits de Lleida, en aqueix any de 1790, ja havia iniciat la seua edificació, encara que el procés i la gestació de la institució ja s'havia iniciat anys arrere. Aquesta és, precisament, l'etapa o el procés sobre què voldríem aportar una mica d'informació.

Els hospicis es converteixen durant el segle XVIII, i als ulls dels il·lustrats, en institucions reeducadores, que emergeixen dins d'un pla general d'assistència social, com un engranatge més. Amb l'arribada de Carles III al tron s'activa una sèrie d'iniciatives i es planteja la possibilitat d'establir nous hospicis. El 1774, Pedro Rodríguez de Campomanes, nomenat Ministre d'Hisenda per Carles III, va publicar amb clares intencions reformistes el *Discurso sobre el fomento de la industria popular*, en què expressava algunes de les seues idees referents a l'hospici, que considerava «debe ser la escuela de los expósitos y de los mendigos». Igualment, exposava la manera de governar d'aquestes institucions i la finalitat que hi havia de fons, una reforma social, ja que

«las leyes quieren que los expósitos se destinen a los oficios y la buena policía no debe permitir que haya mendigos en el Reino, ni que viva ocioso el que pueda trabajar de cualquier modo. Si en los Hospicios no se arregla la enseñanza y el trabajo de manera que los Hospicianos ganen para mantenerse y salir con el tiempo enseñados para hacerse vecinos útiles, la policía del Hospicio no ha llegado a su perfección».

Carles III també va promoure, a través d'una Resolució de 21 de juliol de 1780, una sèrie de mesures sobre la *Construcción y disposición material de los hospicios*, sense oblidar que serien llocs on a certa edat els xiquets dedicarien part del seu temps a la seua educació elemental i aprendrien un ofici amb artesans, una formació professional que els permetera guanyar-se la vida.⁴

No és la finalitat d'aquest treball entrar en un estat de la qüestió de la situació de la infància en el segle XVIII, de la seua criança o educació, ni la funció educativa dels hospicis, perquè la historiografia és quantiosa sobre aquest tema.⁵

D'una forma o d'una altra, com veurem a continuació, a la Lleida del 1767 ja hi havia cert interès, o s'havia plantejat, el desig o la urgència d'edificar una Casa de Misericòrdia.

El 17 de setembre de 1767, el llaurador de Lleida, Josep Grau i Calbis, que vivia en la plaça denominada del Crucifix, va redactar el seu últim testament trobant-se

---

⁴ Vegeu *Novísima Recopilación de las leyes de España, feta fer per Carlos IV*. Impresa a Madrid, 1805. Al llibre XXXVII, títol XXXVII, «De los expósitos; y de las casas para su crianza, educación y destino», i al XXXVIII, «De los hospitales, hospicios y otras casas de misericordia».

⁵ Vegeu, per exemple, O. NEGRIB FAJARDO, (1999), «El niño expósito en el despotismo ilustrado. Su crianza y su educación», *Historia educativa*, Salamanca, p. 51-56; L. M. MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, (2009). «Función educativa de los hospitales y hospicios en España hasta la primera mitad del siglo XIX. La cuna de Expósitos en las Palmas de Gran Canaria: de la respuesta socioeducativa a la lucha por la supervivencia», a M.R. BERRUEZO ALBÉNIZ, i S. CONEJERO LÓPEZ, (coord.), *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días: XV Coloquio de Historia de la Educación*, Pamplona-Iruña, 29, 30 de junio y 1 de julio de 2009, vol. 2, p. 225-234.

en avançada edat «y dañada salud». Va nomenar com a marmessors testamentaris el senyor Agustí Montull, canonge, el senyor Enrique Wyels, coronel d'infanteria i tinent de rei de la plaça de Lleida, la seua dona, Jerònima Roig, Teodoro Grau, mestre teixidor, el seu germà, el senyor Ignasi Soldevila, notari de la ciutat, i el rector de la parròquia de Santa Maria Magdalena, on va demanar ser enterrat.

Entre les clàusules trobem que elegeix usufructuària dels seus béns la seua dona, amb la condició que

«si dins lo termini de vint anys des del dia de la mort de la predita muller, Gerónima Grau, en avant comptadors se eregeix y funda en la present Ciutat una Casa de Misericordia per a recullir e inclinar a bons costums orfens, impedits, vells, donas perdudas, y altras gents ociosas, que ab títol de pobres se emplean unicament en fer tot genero de mals, y ab asso aumentar lo comers en la present ciutat, conforme espero que (Déu volent) se eregirá y fundará respecte de tenir inteligencia que algunas personas de carácter de la mateixa ciutat están ab aquest ánimo: tots los meus béns, encontinent de fêta la dita fundació, se apliquen per mos marmessors en augment de ella, o be junt ab altre, o altres eregescan y funden la mateixa Casa de Misericordia donant per ma part ab los mateixos béns, del que deuran pendrer dits señors mos marmessors».

També demanà als seus marmessors que

«nominen, elegescan, constituhescan y deputen en perpetuos exeutors, commisaris, administradors, rectors y gobernadors de dita Casa de Misericordia, al Illustre y molt reverent Sr. Vicari General y oficial ilderdensis, al Illustre Sr. Governador, y al Reverent Rector de la Iglesia Parroquial de Santa Maria Magdalena que avui son y per temps serán de aquesta ciutat a fi de que junt ab los que ho serán ya nomenats cuiden del bon regimen, y administració de la mateixa Casa, dots y reddits de ella, volent que en est cas per lo que abastarán los reddits de dits mos béns, degan esser preferits en la admisió de dita santa casa los parroquians de Santa Magdalena, y en defecte de estos, los vehints de la present ciutat».

Mentrestant, els rèdits dels seus béns seran emprats per celebrar anualment sufragis a les esglésies de la Magdalena i el convent de carmelites calçats.

Continua exposant el testador que

«si empero fos cas que dins lo dit termini de vint anys no se feis la sobredita fundació y erecció de dita Casa de Misericordia, vull y es ma voluntad que luego de haver aspirat lo dit termini degan los referits señors mos marmessors vendre al public encant tots mos bens que en especie de diner, o censal, no consistiran, resmersar a for de censal, o altrament conforme millor los apareixeran tot to que hauran produhit, y de tot fundar los pios sufragis que millor los apareixerá en las preditas iglesias de Santa Magdalena y convent del Carme, a sa libre disposició».⁶

Josep Grau moria la matinada del 29 de gener de 1768; aquell mateix dia es publicaria el seu testament. Aquesta és la primera vegada que documentem la voluntat de crear una Casa de Misericòrdia a la ciutat. Un desig que el mateix Joan

---

⁶ AHL, notari Ignasi Soldevila, Manual testaments i inventaris. 1761, gener, 23 – 1771, desembre, 20 [reg. 1062], fol. 42 (fol. 140r 145v). Aquesta referència documental és també per a les dos cites textuais anteriors.

Grau no havia contemplat al seu testament anterior, del 3 de febrer del 1759, en el qual només mostrava la voluntat que els seus marmessors, després de complir les disposicions, gastaren els seus cabals en fundacions piules a l'església de Santa Maria Magdalena.⁷

El mes d'octubre de 1772, el bisbe de Lleida, el senyor Joaquim Sánchez Ferragudo (1771-1783), va enviar una carta impresa a tots els rectors del bisbat. El bisbe es feia ressò d'una altra carta que havia rebut del capità general del Principat, en què l'informava que «Sa Magestat» manava que «se forme una autorizada Junta presidida por el mismo Capitan General, para proporcionar las disposiciones, y medios conducentes a la formación de un Hospicio general, en ella, para recoger todos los pobres necesitados, y vagabundos». Una Junta que va proposar que «en las Ciudades de este mismo Principado, en que resida Mitra, se establezca un Hospicio particular, para recoger en él los respectivos pobres de cada Diócesis».⁸

Així mateix, el bisbe reconeix que li van encarregar que es posara d'acord amb el corregidor de la ciutat, el capítol eclesiàstic i l'ajuntament per tractar «los mejores modos, y formas en que se podrá establecer en esta Ciudad el citado Hospicio particular, sin pensar en su arbitrio alguno, que sea imposición, o gavela; porque este stablecimiento se ha de fundar únicamente en el amor, y caridad de los Vecinos, y Diocesanos». Una vegada reunit el bisbe de Lleida amb les referides institucions van tindre present la pobresa de la ciutat, i que sense l'ajuda de tot el bisbat mai no es podria planificar l'Hospici, malgrat ser una obra molt ben vista als ulls de Déu. La primera dificultat amb la qual es van trobar, com era evident, va ser «la falta de los caudales necesarios para el edificio material, que se deberá construir de nuevo desde los cimientos». Davant aquesta urgent necessitat pecuniària el bisbe Sánchez Ferragudo va demanar als seus rectors «encarecidamente ejercite su caridad en tan santa, y piadosa obra, y al mismo tiempo excite fervorosamente, y promueba la de sus parroquianos, y feligreses para con sus próximos, pobres paisanos y diocesanos», donant-los a entendre que seria una acció de magnanimitat cap a Déu i els homes, a més de tindre recollits a tots els pobres, on poguessen tindre el necessari per viure, els fessen treballar en el que poguessen, i sobretot morir com a cristians. El següent pas era que el rector i l'alcalde de cada poble passessen «de casa en casa» apuntant el que cada veí podia donar per a tal finalitat, i després comunicar-ne al bisbe la quantitat. D'aquesta forma, una vegada conegut el que podia aportar cada parròquia, el bisbe consultaria amb la Junta fins on podria arribar la fàbrica de l'Hospici. Mentrestant, els rectors podien calcular, més o menys, el «que se podrá extender la piedad, y limosna de esa feligresia para su mantenimiento».⁹ La resposta dels parroquians no va ser excessivament generosa, perquè tot el projecte possiblement es va parar. El que també resulta interessant és que aquest projecte sembla nou, quan en realitat cinc anys abans d'aquesta missiva episcopal (1772), Josep Grau, com hem esmentat, en deixava constància en el seu testament.

Uns anys després, el 18 de novembre de 1779, un dels marmessors de Josep Grau, el coronel d'infanteria i tinent de rei a Lleida, el senyor Enrique de Wyels, entregava testament davant el notari Ignasi Soldevila (fig. 2). Era natural de Gant (Flandes), i fill d'Enrique Wyels i d'Isabel de Arnad. Va nomenar marmessors els

⁷ AHL, notari Josep Pocerull, Manual testaments. 1751, gener, 8 – 1761, desembre, 10 [reg. 912], fol. 69v.

⁸ Tal vegada es tracta del següent document: «Don Bernardo Ô-Conor, señor de Ophalia, ... Por quanto de orden de S. M (que Dios guarde), se ha erigido en esta Capital una Junta autorizada, presidida por Nos, para tratar del establecimiento de un hospicio...», document del 26 d'agost de 1771.

⁹ Arxiu Diocesà de Lleida (ADL), Fons Bisbe Sánchez Ferragudo, lligall 13.

A close-up photograph of a handwritten document. The text is written in a cursive script. At the top, it reads 'Lleida 24 de Noviembre de 1779'. Below this, the signature 'Dn. Enrique De Wyels' is written in a large, flowing hand. The paper appears aged and slightly yellowed.

seus nebots, el senyor Domingo i el senyor Manuel de Wyels, tinents del regiment d'infanteria de les Reals Guàrdies Valones, el senyor Francesc Tubau, el senyor Tomàs Coder, prevere, el senyor Isidre Vidal, rector de la parroquial de Sant Joan, Joan Baptista de Queralto i l'esmentat notari Soldevila.

Va triar sepultura a l'església del convent de carmelites calçats de la ciutat. Va donar tres-centes lliures a l'Hospital de pobres laics. En el cas que morira i l'església dels carmelites calçats no estiguera acabada, donaria dos-centes lliures per a tal fi, i si estiguera acabada, que els marmessors funden misses i que «manden labrar una loza que contenga mi escudo de Armas y colocarla en mi sepultura». Però, sobretot, n'hem de destacar el següent paràgraf:

«Mas por quanto deseo sumamente fomentar la obra pia de erección de una Casa de Misericordia que sirva para amparo, recogimiento y custodia de muchachas pobres de esta ciudad, y los buenos deseos con que otras personas devotas favorezen, y espero favorezcan lo mismo, es mi voluntad que las casas de mi habitación con sus annexas que tengo y poseo en esta Ciudad, parroquia de Santa Maria Magdalena, y Plazuela llamada del Crucifixo, sirva para fundación de dicha Casa de Misericordia, aplicándose también a ella la pieza de tierra parte plantada de viña que poseo situada en la huerta de esta misma ciudad, y partida llamada de Gindavols, de tenuta de dos jornales y medio con la obligación de que las muchachas que se recogeran en el, rezen todos los dias en sufragio de mi alma y demás de mi obligación un Padrenuestro y una Avemaría y un requienat in paze, siendo mi voluntad que luego de seguida mi muerte se arrienden o alquilen dichas mis casas, y pieza de tierra».¹⁰

Aquest producte de cinc lliures, dotze sous i sis diners serà per «satisfazer la limosna de la Fundación que tengo echa en la Iglesia del Convento de Padres Carmelitas Calzados», i altres quatre lliures i deu sous, per a l'almoïna de dotze misses de l'església de la Congregació dels Dolors. Continua expressant que

«De lo que restara se hagan tres iguales partes, que de las dos se funde renta en favor de dicha Obra pia, la que después deberá servir para alimentos de las pobres muchachas que se recojan en dicha Casa de Misericordia, y la otra tercera parte deban dichos Sres. mis albaceas aplicarla en celebración de misas resadas para sufragio de mi Alma, y demás de mi obligación, pero si después de pasados veinte años de seguida la muerte de Gerónima Grau viuda de Josep Grau quondam, labrador de esta ciudad, no se executare la fundación de

¹⁰ Sembla que el seu primer testament fou del 23 de gener de 1776, amb un posterior codicil del 15 d'octubre de 1779. AHL, notari Ignasi Soldevila, reg. 1075, fols. 214-216.

Fig. 2. Signatura d'Enrique Wyels, consignada en un codicil al seu testament datat el 24 de novembre de 1779, davant el notari Ignasi Soldevila de Lleida. Arxiu Històric de Lleida (reg. 1086, fol. 35v.).

dicha obra pla es mi voluntad se vendan por mis sres. Albazeas al público subhasto, como mejor les pareciere dichas mis casas y pieza de tierra, y cargando sobre esta perpetuamente el pago anual de 5 libras, 12 sueldos, 6 dineros que deberán entregarse al Padre Prior de Carmelitas Calsados y 4 libras, 10 sueldos al Sr. Corrector de la Congregación de Nuestra Señora de los Dolores, para los fines arriba expresados».

També demanava que es fera inventari dels seus béns i, com a curiositat, esmenta que «de lo resultará de mi bajilla de plata, se hagan tres iguales partes, distribuyéndose las dos entre las parroquias y conventos de religiosos de esta Ciudad para celebración de missa resadas». Pel que fa a «la otra tercera parte se reparta la mitad entre pobres casa necesitadas y la otra mitad entre pobres mendigos».

El senyor Enrique de Wyels encara va afegir un codicil el 28 de juny de 1782; als pocs dies moria i era enterrat el 2 de juliol, el mateix dia en què es publicava el seu testament.¹¹

Encara que va demanar ser enterrat a l'església dels carmelites calçats, finalment es va celebrar el funeral a l'església del convent de Sant Francesc, atès que el temple carmelita encara no estava acabat —no es va consagrar fins al 15 de juliol de 1786, pel bisbe Jerónimo Maria de Torres (1783-1816).¹² Segurament amb el desig de continuar la voluntat del seu predecessor, aquest bisbe, amb data del 25 de febrer de 1785, va enviar un expedient a Madrid, al monarca, a través del comte de Floridablanca, sobre el pla projectat per establir una Casa de Misericòrdia a la ciutat, demanant algunes concessions per portar-la a bon terme.¹³

El bisbe, el governador de la ciutat, el senyor Alejandro Arroyo de Rozas, i els comissionats pels capítols eclesiàstic i secular, el senyors Antonio Meca i Jaume de Gomar, van exposar que la Companyia de Filats i Cotó de Barcelona havia sol·licitat en els representants de la ciutat establir una fàbrica a Lleida, fet que es presentava com una oportunitat per facilitar el projecte d'una Casa de Misericòrdia:

«para que los mendigos y familias pobres, que en número excesivo se presentan a sus puertas, y viven lastimosamente entregados al ocio, tubieren una ocupación honesta con que aliviar su miseria; a que ohiedo las instrucciones del factor embiado por dicha Compañía se tratase en una Junta intervenida por los esponentes de los medios mas oportunos para la ejecución de dicho proyecto, el qual ha tenido feliz principio distribuiéndose gratis ciento y quarenta tornos, y cinquenta pares de cardas a las familias mas necesitadas, y dándose orden para la fábrica de otros que se repartirán proprio modo; De suerte que repentinamente se ha visto introducida con feliz progreso una lavor que alivia la necesidad de muchas casas, y servirá de mucho fomento para adelantar la industria en un pueblo que sin embargo de contener mas de quinze mil almas de comunión, apenas la tiene, careciendo de toda fábrica y manufactura. Pero como no es posible que toda esta masa de pobres se estimule con este exemplo, y del vicioso modo de vivir, como lo acredita la continuada concurrencia de ellos a la limosna que reparte el Sr. Obispo,

¹¹ AHL, notari Ignasi Soldevila, reg. 1086, fols. 29-39.

¹² Les obres van ser realitzades pel mestre Agustí Biscarri, i després de la seua mort continuades pel seu fill Josep i el seu germà Marià: PUIG SANCHIS, I. (2003), «D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: Els Biscarri», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, Tàrraga, n. 16, p. 182, doc. 14 [article p. 166-214].

¹³ La documentació que anirem presentant a continuació prové de l'Archivo General de Simancas (AGS), sección Consejos, Leg. 37.216, exp. 21. A partir d'ara esmentarem aquest document com SIMANCAS. Els textos citats que no tenen referència de nota al peu procedeixen d'aquesta testamentaria, que té els documents ordenats per data.

por resolución de la misma junta, se ha proyectado el establecimiento de una Casa de Misericordia, en la qual se recojan y ocupen no solo aquellos pobres de ambos sexos que sean más acreedores a los ausilios de la caridad, mas también los que pudiendo ser utiles voluntariamente se mantienen en una culpable inacción. Y del propio modo conuinados con serias reflexiones otros objetos de interes público, se ha proyectado agregar a esta Casa en primer lugar el Hospital de los Huerfanos, que oy en dia lo está al Hospital de los Enfermos, donde no pueden recibir la educación correspondiente, ni adquirir amor al trabajo, no dándoles otra ocupación que la de mendigar por la ciudad; en segundo lugar el recogimiento de los expositos los quales suelen remitirse de lugar en lugar a la capital de Barcelona, distante veinte y cinco leguas, sin asistencia segura y sugetos a las contingencias y abandonos, que desde luego se reconocen; y en tercer lugar una casa de corrección para las mugeres mas disolutas, que haciéndose sordas a los apercibirnientos de la Justicia apestan con sus escándalos al Pueblo; cuia casa sirva juntamente de refugio a aquellas infelices doncellas que desgraciadamente seducidas, se hallan precisadas por faltarles un lugar de retiro, a abandonar el fruto de su flaqueza».¹⁴

El bisbe i la resta dels sollicitants van avalar per a la construcció d'aquesta Casa de Misericòrdia dues cases i un terreny que van pertànyer a les testamentaries del senyor Enrique de Wyels i Josep Grau, llaurador, calculades amb un valor de cent vint mil reals. Segons les disposicions dels testadors, aquesta Casa de Misericòrdia havia d'establir-se en els seus habitatges, però van considerar que era poc viable, a causa de la «cortedad y mala situación del lugar», tenint present que la venda d'aquestes cases i del terreny es podia invertir a la fàbrica, així com quaranta mil reals de la testamentaria de Josep Basea, mercader, i altres quaranta mil reals més del Comú, si des de Madrid en donaven el permís oportú.

Fins i tot, encara es podrien dedicar part dels cabals del fons de beneficència del bisbat a algunes causes pies fundades per a vestuari i almoïna per als pobres, com ara la del gremi de drapers, en què els seus majorals repartien roba arbitràriament; també es podria agregar l'almoïna que repartia el bisbe diàriament com una part del fons piadós que el capítol eclesiàstic destinava per a almoïnes. Per a la incorporació de l'Hospital d'Orfes també se sumarien les seues rendes i les del Priorat del Sant Esperit, de reial patronatge, en aquell moment vacant per defunció del senyor Nicolas Porta, prevere, patronat que tenia a càrrec recollir els expòsits.

El bisbe també demanava al monarca permís per crear la junta per portar a bon terme l'execució d'aquesta Casa de Misericòrdia, desitjant que aprovara «el establecimiento propuesto en esta humilde representación: mandar que se consigne el terreno público, el que sea mas comodo y proporcionado para edificar dicha casa de Misericordia, con la capacidad que exigen los objetos a que se destina» i que permetera als regidors de la ciutat destinar del sobrant del comú uns quaranta mil rals per a l'administració d'aquesta casa.

Aquesta sol·licitud fou rebuda pel comte de Floridablanca, que amb data del 7 de març de 1785 la va enviar al Consell, integrat per reconegudes personalitats del món de la política, com Pedro Rodríguez, comte de Campomanes (1723-1802). L'expedient, juntament amb els *Informes de las Reales Sociedades económicas de Madrid y Murcia sobre erección, dotación y gobierno de Hospicios o Casas de miseri-*

---

¹⁴ AHN. Consejos. Exp. 37261, expedient a representació «hecha a S.M. por el Rdo. Obispo de Lerida, remitiendo el Plan para el establecimiento de una Casa de Misericordia solicitando varias concesiones a este fin».

cordia, publicat a Madrid l'any 1781, fou enviat a Pedro Escolano de Arrieta,¹⁵ el 15 de març de 1785, i el 30 de març es va dirigir a la Real Sociedad Económica de Amigos del País.

En aquest informe es proposa «que los hospicios sean unas escuelas de las artes y oficios, é industria popular, en que por clases, sexos y edades sean enseñados los hospicianos al cargo de diferentes maestros, con aquellas propias reglas que deben observar los maestros de afuera, prefiriendo las enseñanzas desconocidas, y que pueden ser más ventajosas al Reino». S'hi destaca també la importància del règim i govern econòmic que ha de regir aquests establiments. Abans de recollir els captaires dins els hospicis seria bo anunciar tal mesura, «a fin de que los que saben trabajar en algún ejercicio, o tienen parientes que los recojan, dexen la ociosidad de la vida mendicante, huyendo la sujeción que han de tolerar en el hospicio, y se haga menos y mas fácil de recoger el número de pobres». Una vegada dins, «los hospicianos» deurién instruir-se i aplicar-se en «los ejercicios, oficios y artes utiles al estado». A les xiquetes «se les instruiria en la doctrina cristiana, leer, y escribir [...] y a su proporcionado tiempo se les ira instruyendo en los primeros elementos o principios de las labores propias de su sexo, que son hacer faxa y media [...] luego que estén hábiles se las pasará a la costura de blanco». L'informe explica, a més, que els adults i els vells que estiguen encara capacitats per a treballar poden fer-ho en les fàbriques, elaborant matèries primeres, cultivant els camps, criant el bestiar llaner, unint aquestes branques principals de la subsistència de l'Estat amb el de les fàbriques. Respecte al govern dels hospicis, s'ha de buscar el més útil i menys costós, mitjançant juntes externes on es reunisquen diferents autoritats, que siguin les persones de les més condecorades de la ciutat, tant eclesiàstiques com seculars. L'administració ha de quedar reduïda a un subjecte sol, que vixca en el mateix hospici i que, sota la direcció de la junta, execute les seues resolucions.

Els hospicis s'haurien de construir proporcionalment segons l'extensió de la província i el nombre de pobres que es calcule recollir, utilitzant els materials propis de cada lloc, per la qual cosa no es pot donar cap regla sobre la seua edificació. No obstant això, sí que s'ha de tindre en compte que haurà d'haver-hi dormitoris, laboratoris i altres oficines completament separades, i sense comunicació entre tots dos sexes, fins i tot molt convenient que en les mateixes habitacions estiguen separats els hospicians segons les edats, «para preservar a los niños y niñas del trato con adultos de su mismo sexo, para que no aprehendan de su trato los vicios tan comunes en estos hombres y mugeres que se han criado en la licenciosa vida mendiga». Els hospicis hauran de tenir «oficinas, almacenes, patios para tendedores, blanqueos, tintes, urdidos y demás elaboraciones de las primeras materias». Sobre la dotació per a la subsistència i el foment d'aquests establiments, el monarca va plantejar el següent:

«imponer en todos sus reales dominios para fondo de los hospicios los derechos siguientes cargados todos sobre efectos que no son necesarios para la vida, y que la levedad de su impuesto no puede disminuir su consumo. Primero: medio real en cada libra de tabaco de todas chases. Segundo: medio real en cada baraja de naipes de todas especies. Tercero: medio real en cada arroba de vino. Estos nuevos impuestos pudieran recaudarse sin nuevo costo en las mismas administraciones y por los mismos reales ministros de S.M. y percibirlos de su mano sin nueva orden los hospicios con recibo firmado de sus respectivas juntas».

---

¹⁵ Pedro Escolano de Arrieta fou secretari de Càmera de Govern del Consell de Castella i va actuar com a secretari de les Corts de 1789.

Com a exemple del funcionament d'un hospici s'esmenten les possibilitats del de Múrcia, ubicat a l'antiga casa de la desapareguda Companyia de Jesús, on es podrien establir fàbriques de «seda, lino, algodón, filadíz, lana, cañamo, y esparto para proveer la provincia con sus efectos», i que en aquell moment estaven «principiados a establecer en dicho hospicio los tejidos de paños, estameñas, bayetas, lencerla basta, y la fábrica de esparto, pero por la escasez de fondos hace que sea muy corto de fomento».¹⁶

En la sessió de la junta general de la Societat d'Amics del País, celebrada el 3 de setembre de 1785, presidida pel senyor Policarpo Saenz de Texada Bell, soci de número i secretari, es va llegir l'informe del Consell sobre l'edificació d'un nou hospici a Lleida. S'esmenta que la Companyia de Filats i Cotó de Barcelona havia donat cent quaranta tornos i cinquanta parells de cardes a les famílies pobres de la ciutat del Segre, però tot això no havia estat suficient per a donar subsistència als pobres de la ciutat.¹⁷ Es recorda que el valor de les dues testamentaries, la de Josep Grau i la d'Enrique Wyels, era de cent vint mil reals. Els testadors desitjaven que la Casa de Misericòrdia se situara a les seues cases, per a estar contigües, però «ni la estrechez de ellas, ni su situación» ho permetien. Els sol·licitants de Lleida consideren que es podria sumar a l'esmentada quantitat uns altres cinquanta mil reals de la testamentaria de Josep Baella, que es cobrarien al pròxim decenni, i demanen que es pugui invertir en aquesta obra quaranta mil reals més del comú. Així i tot, l'informe del Consell opina «que comunicándose este Informe al Rdo. Obispo de Lérida hallará en él, las máximas, y reglas generales que deben seguirse en estos establecimientos, así para la construcción, y distribución material del edificio con respecto a la salud de los que le haviten egercicios en que deben ocuparse según sus clases, assitencia que debe dárseles, imbersión de sus fondos, cuenta y razón de sus caudales». D'altra banda, el Consell no veu problemes «en que agregen a este establecimiento las obras pias que en el se solicitan, siempre que desenpeñen las cargas con que las legaron los fundadores».

La Sociedad va enviar, amb data de 9 de desembre, una resposta. Sobretot remarquen que

«se hace preciso, que el R. Obispo, Ayuntamiento y Cabildo eclesiástico individualicen más las noticias, que han suministrado, en orden a los fondos con que podrá contarse seguramente para la casa, peltrechos, y demás efec-

---

¹⁶ Sobre aquest hospici es pot consultar M. J. VILAR (2006), «El Albergue y Hospicio de Pobres de Murcia, fundación del cardenal Belluga. Una institución benéfica entre la Ilustración y el Liberalismo, siglo XVIII-XIX», a FR. J. CAMPO, (coord.), *La Iglesia española y las Instituciones de caridad, Real Centro Universitario Escorial – María Cristina, Ediciones Escorialenses*, p. 453-471. En aquest volum, que recull els estudis del 14è simposium del Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, celebrat a El Escorial, es poden consultar altres exemples de cases de misericòrdia, hospitals i hospicis d'altres ciutats, com València, Córdoba, Yecla, Màlaga, Jaén, Medina del Campo, etc.

¹⁷ En la sessió del capítol catedral del 17 d'agost de 1784 ja s'esmenta que han rebut «una carta dels Directors de la Compañía de filats de cotó del present Principat, en que imploran lo asilo de V.S. para poderse establecer en esta aquella industria. Delibere V.S. de acort, que sels responga que de sa part cooperara en quant pugui». Novament, en la junta del 31 d'agost es parla «sobre lo establiment dels filats de coto en esta ciutat, y se proyecta ferne de limosna cent torn y sinquanta parells de cardes per a distribuirse entre miñones pobres de solemnitat. Delibere V.S. de acort, que al dit fi se fase una limosna de la part libre de la Almoína a proporció de la que fase sa Ilustrísima». I a final d'any, a la sessió del 19 de desembre, s'esmenta una reunió que el dia anterior es va realitzar al Palau Episcopal «en que concorriren lo señor Bisbe, lo señor Governador, dos Regidores, y altres ab ell, y se resuelve que per ara se fesen fer cent tornos mes per a los filats de cotó, que estos tornos se podrian repartir entre los que vulguessen acceptarlos, ab calitat de reintegra son import y ab lo de estos sen anirien fent de altres pretenent que V.S. fase alguna limosna per sa construcción. Delibere V.S. a pluralitat de vots que paguen cinquanta tornos a direcció dels señors Dega y Montull senior». ACL, deliberacions de 1781 a 1785, fols. 313r, 317r i 342.

tos necesarios para ponerla en estado de que en ella puedan recogerse los pobres, como por lo respectivo a la cantidad fija que debe quedar para su precisa manutención, y la de los directores y maestros».

Sobre la ubicació pregunten si la unió que havien suggerit de la Casa de Misericòrdia amb la d'orfes podria ser al revés, és a dir, instal·lar la de Misericòrdia a la dels Orfes, si és que es podia condicionar. Assenyalen que des de Lleida no es diu en cap moment on estan situades les cases dels testadors, ni la dimensió, la possible capacitat, el cost de la nova fàbrica o els mitjans per executar-la. A pesar que els drapers cediran les seues almoines, el bisbe hi ajudarà. «Es necesario saber a que ascenderá la liberalidad de aquel prelado y su cabildo y la renta de dichas cofradias, y a que subirá el producto de los demás auxilios». La sol·licitud dels quaranta mil reals del comú és «absolutamente inadmisibile, ni otra mas reducida».

En definitiva,

«el Consejo mira con aplauso su fervoroso charitativo zelo, pero que reconociendo que por ahora solo podrá tener lugar en el extremo del establecimiento una casa de Misericorida, para la recolección de Huerfanos, y otros pobres absolutamente necesitados: desea saber, y tener noticias positivas, lo primero de los particulares, que se han referido, lo segundo del método que ha de observarse de la educación y enseñanza de los niños y niñas, que entren en la casa; lo tercero del que ja se guardarse para el destino del Arte, u edificio que se les considere con major inclinación; lo quarto de los maestros y dependientes, que por aora pueden ponerse, con que dotan y reglas para la conservación y fomento de los caudales de la Casa, industria y adelantamiento de la jubentud; manifestandolo todo ello, la reción que ha de darseles, Artes y oficios que haian de establecer con los demás particulares concernientes a el gobierno politico, y económico que haia de observarse en los capitulos de ordenanza, que podrán desde luego formarse; y lo quinto, si en el supuesto de no poder ponerse en execución por decontado el establecimiento de dicha casa, aun siendo reducida a la recolección de los Huerfanos, y otros pobres absolutarnente necesitados, por que el coste de la obra material».

Plantegen que el projecte siga, en definitiva, més realista, que estiga més d'acord amb l'economia disponible, amb una casa menys costosa.

Una vegada recollits els diferents informes, l'escrivà de cambra del rei, el senyor Juan Antonio de Rero i Pefluelas, va enviar una carta en resposta a la del bisbe de Lleida, en data del 14 de gener de 1786, recollint tots els dubtes relatius al finançament i manteniment de la Casa. El bisbe va presentar aquest orde al capítol de la Catedral i a l'Ajuntament de la ciutat, en consell del 25 de gener, acordant remetre resposta com més prompte millor, com així va informar el prelat al senyor Juan Antonio de Rero en carta del 2 de febrer.

Durant aquests mesos va ser nomenat un nou governador de Lleida, el senyor Lluís Blondel de Drouhot. Una vegada assabentat de la sol·licitud d'«el celoso Obispo de esta Ciudad» sobre l'establiment d'un hospici, Blondel va escriure a l'esmentat interlocutor reial, amb data del 15 de juliol de 1786. Explica, molt delicadament, que l'11 de juliol va assistir a una reunió al Palau Episcopal per a tractar de donar resposta als dubtes plantejats pel Consell. Després d'un llarg debat, el governador va exposar que les respostes que es donaven no eren les sol·licitades des de Madrid:

«por que no aclaraba las dudas; 1º por no querer el Illmo. decir a que ascendia su livalidad, bien que dijo de palabra que siempre que le quitasen los pobres

de su puerta podia contar con 2.000 ducados [...] 2º tampoco quisieron los Diputados del Cabildo asegurar ninguna cantidad, bien que tiene una renta pingüe llamada la Pia Almoina, la que aseguran todos ser para estos fines, pero como lo saben mejor estos señores dicen es para los pobres vergonzantes y otros fines que de lo que sobre darán sin contraer ninguna obligación. [...] 3º No tuvieron dificultad los dos Diputados de la Ciudad volver a ofrecer los 40.000 reales que habían ya ofrecido en la primera representación de sus propios, a lo que me opuse ensiguiendo la resolución del Consejo quien con mucha razón expresa que están destinados, a mas añadido yo como su corregidor que tienen mil cosas que atender, pues no tiene calles, conductos, para las inmundicias, cárceles infelices, depósito de granos, que algunos ricotes que trafican en ellos dan por poco necesario, aunque sin duda alguna, fue de la mayor utilidad por los pobres labradores, que aquí es el mayor número, en los malos años como este y el pasado, que muchos no sembraron por no saber donde acudir para semilla entregandose sin recursos a los usureros, y liegando la cosecha cargada a estos con ella».

Pel que fa a les obres pies del senyor Enrique Wyels, Josep Grau, la dels drapers i d'altres, Blondel entén que hi són explicats, els seus valors, però dubta

«que el todo pueda bastar para hacer una obra de pie como se proyectaba que debiera costar unos 60.000 ducados añadiendo enseres, etc. No hallamos en el caso que se quiere evitar su escasez de caudales, pero si se eligiese este partido el único sitio a proposición es el que llaman llano de Gramáticos, ocupado por los graneros y corral del ganado del Cabildo, por ser el paraje mas elevado y mas despoblado de la ciudad, y contiguo al depósito de Agua que se está haciendo por dirección del Señor Murcia».

El governador Blondel estava convençut que si el bisbe i el capítol asseguraren dos mil ducats per a la manutenció diària de la Casa, amb els diners de la venda de les cases dels testadors i les causes pies bastaria per al cost de la nova fàbrica. Contràriament a això, i com bé proposa el Consell, es podrien acontentar comprant algunes propietats contigües a les cases de Wyels i Grau, a pesar de que està situada a la part baixa de la ciutat té dins una bona font amb aigua permanent i una séquia que està molt a prop. En aquest cas es podrien rehabilitar les cases per albergar uns cent cinquanta pobres; aquestes obres, segons calcula Blondel, es realitzarien amb uns seixanta mil reals. L'informe, enviat per Lluís Blondel al Consell, incloïa un interessant pla de les propietats, executat per l'arquitecte Pere Celles.

.Entre els llocs possibles per a l'edificació de la casa n'hi ha un que, segons Prim i Tarragó, es va proposar en la reunió del 21 de gener de 1789: un terreny situat en la «hera del moro». I diu que no sols se'n va parlar, sinó que es va determinar com el lloc més convenient i qualificat, de tal manera que sembla que allí es van iniciar les obres de preparació del terreny per a edificar.

El lloc el citen altres historiadors, però sembla que simplement utilitzen la informació que va donar Prim i Tarragó, que diu així: «Resolvieron proceder inmediatamente a preparar el terreno llamado la hera del moro, que havia sido elegido para emplazar dicho Hospicio, con lo cual se consiguió socorrer a las clases jornaleras que no encontraban trabajo en época tan calamitosa».¹⁸

---

¹⁸ A. PRIM I TARRAGÓ (1893), *Cosas Viejas de Lerida*, Lleida, p. 33.

L'era del moro devia ser un lloc popular i conegut. L'historiador fa constar, però, que «se pusieron reparos por la superioridad», el que va suposar «que se suspendiesen las obras».

L'autor diu que es van iniciar les obres i que es van parar per inconvenients que va posar la «superioridad». Una autoritat inqüestionable i amb poder suficient per a cancel·lar la decisió del bisbe i del governador. Suposem que van ser ordres de Capitanía General.

Als llibres de l'Arxiu Municipal hi ha una referència que ho aclareix. Es tracta d'una carta del comte d'El Asalto, en la qual s'argumenta que es denegue al mestre de cases Bacardí «la concesión de un pequeño terreno de diez varas de ancho y quarenta de largo que se halla vacante entre la carretera Real, que va desde esta Ciudad a Madrid, una hera llamada vulgarmente del moro», perquè «si la concesión se hiciese, seria en perjuicio de la fortificación de la Plaza, [...] a más de que el terreno que se solicita, está entre ellas y el Castillo de Gardeny, a solo la distancia de ciento treinta varas, cualquier edificio que allí se construyese, siendo el terreno alto, impediría descubrir el que media hasta las murallas de San Antonio, dejandole enteramente sin defensa».¹⁹

Si al novembre de 1787 es denega l'ús d'aquella era és més difícil entendre que es triara precisament aquell terreny per a situar la Casa de Misericòrdia. Suposem que es va començar amb el permís de l'Ajuntament, però oblidant les consideracions del comte d'El Asalto.

Aquesta és la informació de Prim i Tarragó. Ell és qui primer afirma que allí es van iniciar les obres i que van ser suspeses per ordres superiors. Altres historiadors donen per bona la seua descripció.

No és ací el lloc, ni el nostre propòsit, aprofundir en aquest tema, però sí que val la pena deixar constància que la segona de les factures de les despeses de l'obra que va presentar el pagador, «Estado General del Importe de las listas producidas por Pedro Morí i Pomier», és de quaranta-quatre lliures, nou sous i vuit diners, quantitat que es correspon exactament al detall amb la d'una altra llista que diu: «Lista de los carros que bajan tierra de la hera del moro», especificant que les carretades es corresponen als dies 7, 8, 9, 10 i 11 d'abril i que es paga la quantitat abans indicada.

És evident, i ho prova aquest document, que a l'era del moro es treballava, però no construïnt la Casa de Misericòrdia, sinó recollint reble i baixant-lo cap a la plaça del Crucifix. Aquest és el primer esment que tenim de la nostra documentació. L'hem trobada també esmentada altres vegades, sempre dient que el lloc estava situat fora del portal de Sant Antoni, just a l'inici del vessant del tossal de Gardeny.

Pere Marí, pagador de l'obra, en un altre rebut explica que «de las quinientas veinte y siete libras y diez sueldos que percibió en el mes de diciembre del año 1790 [...] 27 libras y 10 sueldos, proceden de la venta de una porción de ripio que se havia sacado en el terreno llamado la hera del moro, donde se havia proyectado levantar dicha fabrica».²⁰

¹⁹ AML, Actas i cartulari, 21 de novembre de 1787, fol. 557.

²⁰ Les darreres cites en SIMANCAS, fols. 412 i 426v.

La nota confirma que era un terreny on «se havia proyectado levantar dicha fabrica», un terreny de mala qualitat, inadequat i difícil de treballar. Els propietaris van permetre que s'extraguera terra de reble, que la qualifiquen com a «piedra ripio» i «pedrejón».

Creiem que aquelles afirmacions de Prim i Tarragó es poden actualitzar amb aquesta nova descripció. Suposem que aquest terreny era propietat dels hereus Portolà, ja que els diners de les carretades de reble que es treien s'annotaven com a entrades en els comptes dels constructors que treballaven als casals de la plaça del Crucifix.

Un altre espai proposat per a la fundació de la Casa de Misericòrdia va ser l'edifici dels Antonians. Ho va proposar el governador Blondel, amb certa lògica. Els hospitalers de Sant Antoni era una orde de protecció reial que, per diverses raons, estava pròxima a ser suprimida. L'extinció era un rumor constant que es va fer realitat en pocs mesos. Concretament el 22 d'abril de 1788 el Papa Pius VI la va abolir.

Les propietats de l'orde dels hospitalers eren l'església, el convent, dos horts i unes cases veïnes. La seua privilegiada situació, tocant al portal de Sant Antoni, i el veïnatge dels grans horts del convent dels Carmelites, la feia molt adequada per a establir-hi la Casa de Misericòrdia. A més de l'espai físic, hi havia altres raons a considerar.

Blondel va promocionar aquell lloc com un espai ben adien. El va presentar dient: «Hay otra casa tal vez más a proposito por tener Iglesia hecha, [...] es el Convento de San Antonio, donde no existe sino un buen Padre de Misa, [...] y tres legos que habitan dicho Convento con su huerta. La fabrica no es grande, pero tomando porción de la huerta, se puede habilitar con poco dinero y el Padre, ya de 60 años, podria quedar Cura Parroquial de dicho establecimiento».

Blondel ho tenia tot resolt. Confiava en la col·laboració dels caputxins i dels franciscans. Per a mantindre l'ordre i la disciplina el governador creia que «bastaria tomar algunos oficiales y sargentos agregados que con corta ayuda de costa se dediquen a esta buena obra», i també mestres i dones que amb una petita gratificació podrien ensenyar als xiquets i xiquetes «a cardar, ylar y talvez pondrán telares. Algunos los llevaran a su propias con la precisa obligación de bolverlos a la casa quando merezcan castigo sus conductas e inaplicación». Els pares caputxins i de Sant Francesc podrien impartir classes de doctrina als xiquets i confessar els grans sense més retribució que fer mèrit davant Déu, com diu Blondel, i davant el poble que els manté.

Pel que fa als torns per filar el cotó, el Consell anima que s'utilitzen per ajudar a l'economia de la Casa, i el governador Blondel expressa que «se havian puesto en un quartel de tropa sin autoridad Real a la dirección de un comissionado de Fabricantes de Barcelona», però lamentablement «apenas nació que murió, y se halla enteramente abandonado, dejando algunos que algo havian aprendido sin trabajo y sin socorro». Finalment, sobre la pregunta del Consell si a Lleida s'havia creat Junta de Caridad, segons el que establia la Reial Cèdula del 3 de febrer de 1785, Lluís Blondel diu que no ha trobat enlloc, ni en la documentació del seu antecessor ni a l'Ajuntament, l'esmentada cèdula «motibo que me impide el ponerla en practica».

El 26 d'agost de 1786 el bisbe de Lleida, el senyor Antonio Mesia, llicenciat, el senyor Agustí Montull, canonge, el senyor Antonio Meca, degà, i el senyor Jaime

de Gomar, regidor de l'Ajuntament de Lleida, van signar la carta de resposta a la del Consell, del 14 de gener, sobre alguns temes de l'establiment de la Casa de Misericòrdia, amb la voluntat de respondre a les seues consideracions que per la santa visita del prelat i altres assumptes no havien pogut respondre abans. La Junta formada reconeix que és «sumamente difícil emprender dicho establecimiento con fondos realmente existentes, así como dexar solidamente asegurada su manutención». En certa manera, saben que no hi hauria problema per donar feina als recollits a la Casa, perquè la terra dona bones collites, sobretot produeix «cañamo y lino [...] con que alimenta muchas fábricas de la Provincia», i es podrien utilitzar en «manufacturas de lonas y otras telas bastas». Són conscients que no és factible instal·lar fàbriques de «artefactos finos o de difícil uso», perquè el primer és habituar la gent a treballar, a ocupar «unas manos que no han sido exercidas sino en recibir limosnas». A poc a poc es podran introduir a la producció de manufactures més delicades, com el cotó i la seda. La dificultat de l'empresa no és tant la ubicació dels telers sinó el cost d'un nou edifici, que calculen en tres-cents mil reals que, fins i tot, podrien arribar a ser-ne quatre-cents mil. Per a sufragar aquesta quantitat es podrien vendre les cases i terrenys de Grau i Wyels, que sumarien uns cent vint mil reals, més cinquanta mil reals de la testamentaria del mercader Josep Basea i uns trenta mil de la de Juan Domenga, comptant també amb altres quaranta mil del fons del comú. Un total de dos-cents quaranta mil. Per a la subsistència de la Casa proposen la lava del Priorat del Sant Esperit, de dos mil quatre-cents reals de velló. Encara estarien en condicions de sumar també les rendes de les antigues confraries de drapers, de nou-cents reals; cent cinquanta reals per a la celebració d'algunes misses; mil dos-cents reals de la testamentaria de Berenguer Gallart i unes altres testamentaries de finalitats semblants. També es podria comptar amb el Fondo Pío Beneficial i el del capítol, a pesar que no se'n concreta la quantitat i, fins i tot, amb les rendes d'antigues confraries, com la de drapers. D'altra banda, el bisbe i els sotasignats d'aquesta carta confien que amb aquestes quantitats pot dur-se a terme l'execució de la Casa de Misericòrdia, a pesar que saben que no es pot demostrar «ni predecir un cálculo fijo de todos los productos aplicados al objeto predicho».

Sobre l'estat de l'Hospital d'Orfes, exposen que a causa de la Guerra de Successió en aquell front els edificis van patir moltíssim, també el del Priorat del Sant Esperit. A més, el terreny on està situat l'hospital és «bajo, falto de ventilación, y expuesto siempre a los ataques de la Ciudad y del Castillo». Les cases de Wyels i Grau, ubicades a la mateixa parròquia que el Priorat, patien els mateixos defectes, així com la falta de capacitat i necessitaven moltes obres. Pel que fa a l'hort de la testamentaria de Wyels, consideren que per la seua distància de la ciutat i la situació, «en terreno bajo y húmedo, a causa de los riegos de los campos contiguos», no és apte per a edificar la Casa. Per totes aquestes consideracions la Junta de Caritat creada a Lleida, amb el bisbe al capdavant, proposa situar la Casa en un lloc «más elevado, donde sin faltar la comodidad, y abundancia de agua, haia ventilación, ensanche y vista libre a la campiña», que podria ser en un lloc propietat del Comú, que res produeix, situat prop de la porta de Boters, o en algun altre lloc davant de la porta de Sant Anton, al costat de la carretera reial.

Sobre el manteniment de l'establiment, desconeixem amb certesa la quantitat que podia aportar el Fondo Pío Beneficial, però calculen que amb la resta de les aportacions eclesiàstiques podrien arribar a uns vuitanta mil reals, no sense afirmar que «con certidumbre a quanto asenderan los auxihios, que el Obispo, y Cabildo eclesiástico podrían suministrar para la manutención de dicha Casa», ja que les rendes que tenen són delmes, sobre els fruits, exposats a la «variedad y contingencias del tiempo, no pueden reducirse a un cálculo cierto su producto, y

por lo mismo no pueden establecerse a una cuota fija los auxilios mencionados». En tot cas, el bisbe es compromet a aportar els vint-i-dos mil reals que reparteix als pobres a la porta del seu palau.

Sobre el mètode de l'educació i l'ensenyament dels xiquets, el nombre i dotació dels mestres, arts i oficis que es podran establir, i el tema del govern econòmic i polític de la Casa, el bisbe considera que és difícil de donar una resposta al Consell. Però amb les ordenances de la Casa de Misericòrdia de Pamplona²¹ que tenia la Junta de Lleida podrien procedir a la configuració de l'establiment, des del punt de vista de la instrucció i l'economia.

El Consell de Castella, una vegada rebuts els informes del bisbe i del governador, manifesta que «resulta vastante contrariedad de dictamens en el principal establecimiento y medios de su conservación». D'una banda, el Consell admet la dificultat de l'execució d'una fàbrica de nova planta. De l'altra, veu la indeterminació dels medis que proporcionen el seu manteniment. Per tot això, considera que amb els mitjans econòmics exposats: les aportacions de la testamentaria de Josep Bassea, de la confraria de drapaires i d'altres obres pies, hauria de cuidar «la Junta formada, de avilitar interinamente las referidas casas [de Grau i Wyels], y las que puedan agregar, o sean precisas, para formalizar la Casa de Misericordia, con la indispensable separación de hombres y mugeres, y la posible a las edades en ambos sexos», a més de tenir cura de la vestimenta, la neteja personal, l'ordre, l'ensenyament i l'educació cristiana, el manteniment i conservació de l'edifici, etc., i que «ejecutado en esta forma, se de cuenta al Consejo» perquè puga informar degudamente al monarca «o lo que estime mas conveniente».

En resposta al Consell de Castella, el governador Blondel va escriure el 3 de gener de 1788, donant resposta a una Instrucció de Corregidores de l'any 1767 (capítol 13). En aquest escrit, entre altres coses, es demanava que s'informés de l'existència de cases d'expòsits a les ciutats, del seu govern i la policia que els vigila i els porta a la borderia «para evitar infanticidios». Reconeix que a Lleida aquest tema està sensiblement abandonat:

«los expositos de esta Ciudad, que pueden computarse a catorce o diez y seis en cada año, no tienen lugar determinado donde dejarles, y mucho menos donde darles los primeros socorros y el alimento que necesitan: se dejan abandonados en las calles de Zaguanes y la mayor caridad que se usa con ellos es recogerlos el Apoderado del Prior del Santo Espíritu, y remitirles al primer lugar que se halla sobre el camino Real de Barcelona, para que pasando de un lugar a otro, puedan llegar al Hospital General de Barcelona donde es su destino».

Per evitar aquest viatge, unes vint-i-cinc llegües, «entregados asi a la incertidumbre y contingencia», amb les «inclemencias del tiempo, la falta de alimento y de caridad», es proposa que es rehabiliti l'Hospital General de Lleida, tot i que no està en bones condicions i no té rendes suficients, i que subsisteix gràcies a la caritat del bisbe i el capítol. La ciutat de Lleida, com apunta el governador, té una capacitat d'entregar almoina molt limitada, perquè és un poble «que no tiene comercio o tráfico muy interesante, ni casas opulentas, reduciéndose comunmente sus moradores a vivir de la labranza de sus cortas haciendas, o del trabajo de su profesión u oficio», per aquesta raó seria convenient aplicar la renda del Priorat del Sant Esperit, en aquell moment vacant; també es podria comptar amb la Cau-

---

²¹ Casa fundada per l'Ajuntament de Pamplona el 9 d'abril de 1706.

sa Piula de Berenguer Gallard, destinada al vestuari dels pobres, d'unes cent deu lliures, i la renda de la confraria de drapers, també per a vestimenta i algunes misses, que imposada en censal importa unes seixanta-set lliures. Fins i tot, si es necessitara, es podria recórrer al Profund Pio Beneficial, de l'administració de la Pia Almoïna de la Catedral, d'unes quatre mil lliures. Aquestes mesures són les que proposa Blondel al Consell per a evitar l'abandó dels expòsits a la ciutat de Lleida.

Mentrestant, el 10 d'octubre de 1786 moria el senyor Gaspar de Portolà (fig. 3). Els seus marmessors van donar compliment a les seues voluntats manifestades en el seu testament del 29 de maig de 1786, en què diu:

«primeramente mando y doy todo el poder que sea menester al ilustrisimo señor Obispo de esta ciudad, al señor Don Luis Blondel de Drohuot Gobernador de esta Plaza, y al Dr. Don Francisco Pinós, theniente de Auditor de Guerra de la misma a los tres juntos o la ma major parte de ellos, y a cada uno de por si en ausencia o nolencia de los demás, para disponer de todos mis bienes conforme les parezca conveniente, aplicándolos en destinos píos o convenientes a la utilidad pública que sean de su agrado».

Com hem vist anteriorment, no és fins al 21 de setembre de 1787, quan el comte de Floridablanca va enviar un auto dirigit al bisbe de Lleida comunicant que el monarca havia manat «que el Consejo cuyde de tomar providencias, y dar útil y decoroso destino a los caudales que ha dexado Dn. Gaspar Portolá theniente de Rey» que fou de Lleida.²² El 24 de desembre de 1787 el secretari de càmera,

el senyor Pedro Escolano de Arrieta, per ordre del Consell de Castella, novament envià una carta al bisbe i al governador de Lleida perquè «dentro de el preciso término de un mes acordasen el destino de la herencia del sobredicho Dn. Gaspar de Portolá». El 21 de gener de 1789, el notari Ignaci Turull certificà que en junta celebrada entre el bisbe de Lleida, el senyor Gerònim Maria de Torres, el governador, i Lluís Blondel, com a marmessors de la testamentaria del senyor Gaspar de Portolà, van acordar que l'herència de Portolà s'emprara en la «fábrica y establecimiento de un hospicio en esta ciudad con Casa de corrección en la misma fábrica, pero sin comunicación con dicho hospicio, con un enclusa, para el recogimiento y crianza de los Expósitos de esta Ciudad», una obra de «conocida utilidad pública», que s'edificaria en un lloc «abundante en toda especie de viveres, y en muchas materias primeras, que pueden facilitar labores, y fábricas oportunas a un Hospicio, y por lo mismo de ser tan fértil atrae muchos pobres y personas de ambos sexos aptas para el trabajo, las cuales se dedican únicamente a la mendicidad».²³ El 8 d'abril van decidir començar aquesta obra donant feina en les excavacions i la preparació del terreny «a los pobres jornaleros que andan mendigos por no haver quien los emplee, aliviando así su extrema necesidad en la ocasión de hallarse el pan extremadamente caro».

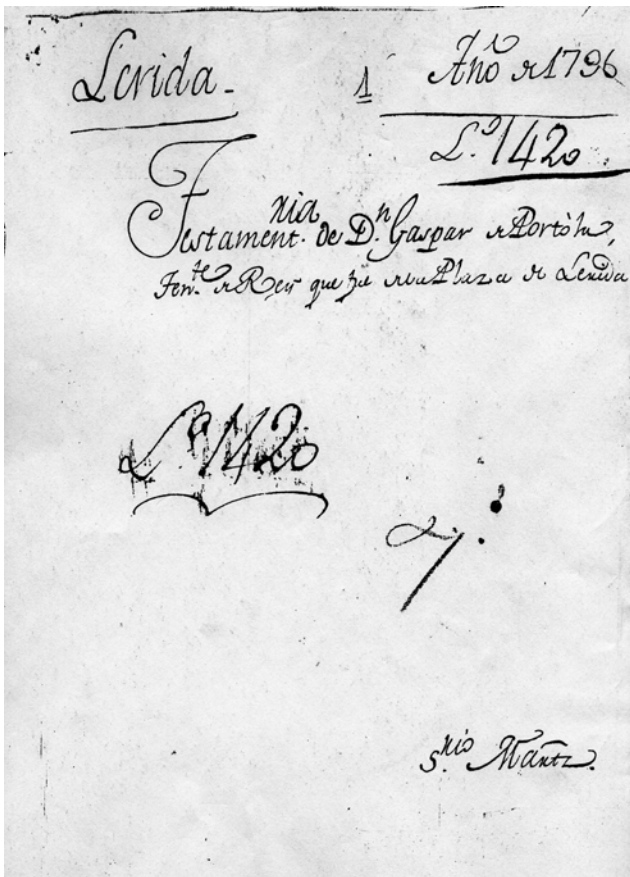

Fig. 3. Primer full de la testamentaria de Gaspar de Portolà (Arxiu General de Simancas, Valladolid).

²² SIMANCAS, fol. 142v.

²³ SIMANCAS, fols. 155-156.

EL PROJECTE DE JOSEP SERAFÍ

No en conservem, o almenys no el coneixem, el projecte original, només sabem que fou obra de Josep Serafí, enginyer dels Reials Exèrcits i de la Reial Obra de Camins del corregiment de Lleida, del qual només tenim unes poques notícies.

L'any 1786 Josep Serafí va rebre vint lliures «por la tasación que hizo de orden de la Junta de los cinco mapas echos por Miguel Batiste arquitecto de esta ciudad a la extensión de Población».²⁴ Fou el director de la construcció del conegut Arrecife, situat entre «las casas de Lérida y el rio Segre».²⁵

El 12 d'abril de 1790 van encarregar a Pere Celles i Francesc Anglés la taxació del vell Almodí i el cost del nou, segons «el plano y fachada interior dibujado por Dn. Joseph Serafín», perquè en aquell mes d'abril es trobava fora de Lleida «con Real permiso» i amb la seguretat que seria per diversos mesos.²⁶ Un almodí nou que precisament el governador Lluís Blondel desitjava edificar prop de la Casa de Misericòrdia, més o menys al lloc que ocupa actualment el Palau de Justícia.

Pel que fa al projecte de la Casa de Misericòrdia de Lleida, una vegada conegut el solar destinat per a edificar aquest establiment amb l'ampliació important de l'herència del senyor Gaspar de Portolà, el bisbe de Lleida i el governador Blondel van encarregar a l'enginyer Serafín la delineació de les plantes i els perfils de la Casa, per un import de seixanta lliures, segons l'ordre de pagament del 31 de gener de 1790. Josep Serafí va rebre aquesta quantitat del majordom o administrador del bisbe de Lleida, el senyor Agustín Sánchez Royo, com consta en l'època signada el 2 de febrer.²⁷

LA COMPRA DE TERRENYS

Blondel, a la carta escrita a Rexo el 15 de juliol de 1786, li manifesta que es podia construir la Casa de Misericòrdia aprofitant les cases i l'espai deixat per Grau i Wyels. Fa uns comentaris clarificadors sobre aquella zona urbana. Diu que es pot ampliar l'espai comprant «algunas casillas y terrenos de poco valor contiguos a las de Don Enrique de Wyels y de Grau» i manifesta que aquell lloc té l'avantatge de «tener dentro una fuente buena y permanente y una acequia que pasa muy cerca, la que se puede incluir dentro con poco dinero y licencia Real para salirse del antiguo recinto cahido y ocupado por los vecinos que han cargado sus habitaciones encima».

No obstant això, la suma dels terrenys de les tres cases —dos eren de Josep Grau— no era suficient per a dur a terme una obra d'aquestes característiques. Així doncs, es va decidir a continuació la compra dels terrenys adjacents.

Abans de tot, Pere Celles i Francesc Anglés, mestres d'obres de la ciutat, van emprar nou dies a «medir, calcular y valorar las obras y terrenos de las casas de Sirach, de Vicente Cau, de Mariana Nicolau, y Mollet, y Surradores que devia tomarse, para la construcción de la Casa de Misericordia». Cadascú va rebre vint-i-

²⁴ AML, *Libro de Albaranes de la Ciudad de Lérida de 30 de junio 1781 en adelante* [1795], reg. 699, fol. 45r.

²⁵ AML, *Acuerdos del año 1790*, reg. 512, fols. 266-269.

²⁶ *Ibid.*, fol. 179.

²⁷ «de orden de los Señores Albaceas, sesenta libras por gratificación de su trabajo en la delineación y formación de planes y perfils de la obra de la Casa de Misericordia, como es de ver de la libranza y recibo de numero 12», SIMANCAS, fol. 320.

una lliures i dotze sous. Segurament, com a resultat d'aquest treball, Pere Celles va dibuixar un plànol dels terrenys, signat el 2 de febrer de 1786 (fig. 4).²⁸

Les adquisicions dels terrenys i les cases es van iniciar el 3 de novembre de 1790. Una era propietat del pagès de Lleida Vicente Cau, a qui els marmessors de Portolà van exposar «la necesidad que tenían de comprarle la casa que mas abajo se designará por conciderarse precisa para la construcción y fabrica de dicha Casa de Misericordia». Cau va atorgar títol de venda d'una

«casa con su corral, lagar y bodega con tres cubas en ella existentes situada en la presente ciudad, parroquia de Santa Maria Madalena, y calle que pasa desde la Plasuela del Crucifixo a la Puerta de Serradores, confrontante por delante con esta calle, por detrás y de un lado con casa que fue propia de Josef Grau, y que este aplicó al mismo objeto de una casa de Misericordia, y otro lado con un patio del gremio de Zurradores, y en otros lindes en caso los tenga».

Vicente Cau l'havia comprat, en subhasta pública, l'1 de maig de 1788, a la comunitat de la parròquia de Santa Maria Magdalena, que va ser cedida a la comunitat per Antonio Botines, comerciant, i la seua dona, Francisca Blasi, davant el notari Antoni Casanoves el 2 d'abril de 1785. A aquest li pertanyia per disposició testamentària del prevere Andreu Cuberes. Els marmessors de Portolà la van adquirir per un total de mil quatre-cents lliures i Pere Celles va actuar com a testimoni de l'esmentat Vicent Cau.

El mateix 3 de novembre de 1785, el bisbe Torres, el governador Blondel i Francisco Pinós, per la necessitat de construir una casa de Misericòrdia, van adquirir una altra casa a Josep Cirach, llaurador de Lleida, en concret

«aquella parte de casa con su corral descubierto, situada en la presente ciudad, Parroquia de Santa Maria Magdalena y calle llamada del Carmen, de dimensiones de quince palmos y un cuarto de otro palmo de ancho por la parte de delante que confronta con la espesada calle del Carmen, y diez y seis palmos y un cuarto de otro también de ancho por la parte de atrás, y del corral descubierto, que confronta con la calle de la Font, cuya parte de casa y corral confronta como va dicho por delante y por detras; De un lado de la otra porción de casa y corral que queda en poder del vendedor, y el otro lado parte con la dicha calle de la Font y parte con la casa de la Testamentaria de D. Enrique de Wyels. Cuya casa le pertenece al referido vendedor le pertenece como heredero de Juan Cirach labrador».

Aquest Juan Cirach era el seu pare, el qual, a la vegada, la va comprar a Josep Carull i Dorotea Galceran el 1722,²⁹ que la posseïen per herència de Margarida Galceran, vídua de Pau Galceran (en primeres nupcies Gaya) i del seu fill Pedro Juan Gaya; i aquest la va adquirir al convent de dominics, el 26 de maig de

Fig. 4. Plànol dels terrenys que ocuparia la Casa de Misericòrdia, executat pel mestre d'obres Pedro Celles.

²⁸ Dibuix que es troba a l'Archivo Histórico Nacional, secció Consejos, Leg. 37.216, exp. 21, entre fols. 50 i 51.

²⁹ AHL, notari Joan Cases, Manual, 1722 [reg. 474], 12 abril.

1705 per tres-centes quinze lliures.³⁰ El preu de la casa fou de nou-centes setanta cinc lliures.³¹

Sembla que més que adquirir una propietat completa, el que va fer la testamentària fou comprar una part de la casa de Cirach. De fet, al document, Cirach pacta el següent:

«será del cargo de los albaceas satisfacer el coste de las obras que se necesitan para la división de estas dos partes de casa, e igualmente el de construir de nuevo la escalera respecto que se ha de derribar la que esta ahora hasta el primer piso de la parte de casa que queda al vendedor; componer los tabiques de este primer piso, y la puerta de la calle, por la qual se ha de introducir el vendedor a la parte de la casa que le resta, como también el paso, o comunicación de dicha parte de casa con la parte de corral que igualmente resta en su dominio, quedando a favor de la Administración los materiales que resulten de la demolición del entresuelo, y pesebrera. Item con pacto: que en las dimensiones arriba expresadas se comprende el terreno que necessite la pared de división: Item con pacto, que durante la vida del vendedor no podrá abrirse esta parte de casa por arriba, y solo por la parte inferior para abrir nueva calle y comunicación desde la del Carmen a la de la Font, dexandola a la altura correspondiente, y entretanto el vendedor podrá servirse de los pisos superiores; pero luego que se verifique su fallecimiento, podrán los senyores albaceas, o administradores de dicha casa de Misericordia abrir dicha casa hasta el cielo, haciendo a costas de la administración la correspondiente división, quedando así despejada, y enteramente descubierta dicha nueva calle».

Així doncs, creiem que l'actual accés des del carrer del Carmen al carrer de la Font no es va obrir fins a les darrerries del segle XVIII.

La tercera propietat era de la senyora Marianna Nicolau i Mollet, consort de Pere Nicolau, difunt, que va vendre, el 3 de desembre de 1790,

«todo aquel terreno, o porción de jardin con las obras en el existentes y materiales de la cochera a excepción de la Puerta y pared de la calle, cuyo terreno, o parte de jardín forma un triángulo agudo, que por la parte que da al obrador que fue de los serradores tiene siete varas de ancho, o de linea, y por lo largo veinte y tres varas en la rnisma línea, donde se debe abrir la pared de la casa de Misericordia, y linda a oriente con el patio que ha sido de los surradores y oy en dia proprio de la Administración de dicha casa de Misericordia, a poniente parte con la casa que fue de Vicente Cau, y parte con la calle llamada de los Surradores, a medio dia con la parte de jardín que resta a dicha Mariana Nicolau i Mollet, y a tramuntana parte con el dicho obrador, que fue de los surradores, y parte con la casa y torre que fue de dicho Vicente Cau, y oy de dicha administración. Cuya venta hase con el pacto siguiente. A saber es que será facultativo a dichos Sres. Albaceas, eo a los Administradores de dicha Casa de Misericorida, y a sus sucesores, el abrir rejas, y ventanas que se tengan por conveniente para la fábrica de dicha casa de Misericordia, a fin de que esta tenga la luces y ventilación correspondientes, así que la dicha Mariana Nicolau, y sus sucesores no podrán edificar en el citio que les queda, sino a quatro varas de distancia de dicho terreno vendido, y en su consecuencia habrán de sacar la puerta que da a la calle apartándola quatro varas, del modo

³⁰ AHL, notari Josep Gordà, Manual, 1703-1706, [reg. 738].

³¹ SIMANCAS, fols. 837-839.

que siempre habrá de quedar estas de lus desde el terreno de presente vendido hasta el citio que acaso obrasen dicha Nicolau, o los suyos, pudiendo la dicha Nicolau y sus sucesores valerse para otros usos del dicho terreno que les queda hasta la pared que se formará en dicho terreno de presente vendido, con tal no perjudique a la misma pared, ni a las rejas, y ventanales predichas».

El preu d'aquesta propietat fou de quatre-centes seixanta quatre lliures i disset sous.³²

El 5 de novembre del mateix any Vicent Pifarré i Romero, Jaime Casases, majorsals del gremi de blanquers, i altres mestres convocats, van vendre als marmessors de Portolà

«aquella porción de terreno, o patio situado en la parroquial de Santa Maria Magdalena, y contiguo a la muralla en que se halla la puerta llamada de los Sarradores, que tiene las dimensiones siguientes, a saber es diez, y ocho varas y media de linea des de la casa que fue de Dn. Enrique de Wiels a la linea recta que forma la casa de Cau y Grau: veinte y una vara y media desde la muralla hasta encontrar el corral de Cau; nueve varas, y un palmo desde la casa de Wiels basta encontrar el jardin de Mariana Nicolau, cuya linea esta contigua al corral de Cau; siete varas y un palmo desde el dicho corral de Cau hasta la puerta del jardin de dicha Nicolau; siete varas desde la dicha punta del jardin de dicha Nicolau hasta encontrar la linea recta que se toma de las casas de Cau y Grau derecho a la muralla y catorce varas, dos palmos en la misma linea desde el dicho jardin hasta la muralla; confinante a dicho terreno a oriente con la misma muralla, a poniente parte con el corral de la casa que ha sido de Vicente Cau labrador, y oy es propria de dicha testamentaria, y parte con el jardin de la casa de los herederos de Dr. Vicente Vilar; a mediodia parte con restante terreno, o patio del mismo gremio y parte con el jardin de dichos herederos del Vilar, y a tramuntana con la casa y patios de la testamentaria de Dn. Enrique de Wiels; cuyo terreno està sujeto a dominio directo del Real Monasterio de Nuestra Señora de Poblet».

A més, es van establir els següents pactes:

«el de que no se pueda variar el curso de la agua que corre subterranea por dentro de las casa de la testamentaria de Josep Grau y de la que se ha dicho haver sido propria de Vicente Cau, cuya agua al salir de esta casa pasa por el jardín, o terreno proprio de los herederos de Dn. Vicente Vilar, y de ahí sigue su curso a las ofecinas y valsas que tiene el gremio en otro patio de la misma calle de Surradores llamado vulgarmente las adoverias para trabajar las pieles, de conformidad que dexando correr dichas aguas como ahora van no se les pueda impedir, o embarasar en modo alguno su aprovechamiento, de que necesitan para su oficio, no siendo posible encontrar otras aguas de igual bondad y calidad; Item que deviendo seguir el pacto de esta venta para la fábrica de una casa de Misericordia, será facultativo a los administradores abrir ventanas en la pared que ha de construirse para dicha casa, y para dividir este patio del otro que queda al gremio por medio de las quales se consiga la ventilación necessaria».

El preu de la venda fou de tres-centes cinquanta nou lliures.³³ El 12 de novembre de 1791, Josepa Rubio i Cirach, consort de Mateu Rubio, pagès, va vendre als esmentats marmessors:

---

³² SIMANCAS, fols. 840-842.

³³ Íbid., fols. 842-844.

«toda aquella porción de casa con su parte de corral a la misma respectivo que se reservó Josef Cirach, su padre al tiempo que otorgó la venta de la restante casa a favor de dichos albaceas, qual porción de casa con su corral que de presente se vende confronta por delante con la calle del Carmen, por detrás con la calle de la Font, de un lado parte con la casa de Mariano Theres, y parte con la porción de corral descubierta que se reserva la vendedora, y por otro lado con la restante casa, y parte de corral que fue vendida por dicho Josef Cirach, cuya parte de casa y parte de corral pertenesce a la vendedora como a hija única y sucesora universal del relatado Josef Cirach, su padre difunto ab intestato».

Per aquesta propietat va rebre quatre-centes vint-i-quatre lliures.³⁴

UNIÓ DE LES MARMESSORERIES

L'edificació iniciada el 6 d'abril de 1789 es va emprendre amb molta espenta. No tenien excusa per a ajornar més la voluntat de Portolà, després de les prudents reconvençions fetes pel comte de Floridablanca i les més rigoroses fetes pel secretari del Consell d'Estat.

Els hereus, des del moment en què van determinar iniciar l'obra de la construcció, acord pres el dia 21 de gener de 1789, volien que es posara en pràctica immediatament. Així ho va manifestar Pinós al notari Cau, que el transcriu en nota registrada el dia 11 d'abril. En concret detalla que «havian determinado dar principio a la fabrica del Hospicio y Casa de Misericordia [...] empleando en las excavaciones y preparacion del terreno los pobres jornaleros que no hallan trabajo en que ocuparse, aliviando asi su necesidad». Arguments certs i peremptoris. La construcció de l'edifici serà un «Hospicio y Casa de Misericordia», una fundació benèfica per a acollir expòsits, nadons i gent necessitada, objectiu que va ser l'indicat als respectius testaments de Grau i Wyels.

L'obra es va iniciar tot d'una. Amb pressa per a ajudar la població amb menys recursos, la que més acusava aquells exasperants sobrepreus. Pensat i fet. Va començar l'esplanació, encara que no estiguera molt establida la direcció de l'obra, la dipositaria, l'interventor i el pagador.

Els marmessors del llegat Portolà i aquells que ho eren de Josep Grau i del tinent de rei Enric de Wyels van entendre que era absolutament necessari i urgent que es reuniren els respectius béns per a tirar avant els desitjos dels legataris. Era necessari, pràctic i útil que els diners de Portolà i les deixes de Grau i Wyels quedaren legalment unides per a fer aquell projecte destinat a acollir «òrfenes, impedits, vells, donas perdudas» com mana el testament de Grau, perquè serveixi «para amparo recogimiento y custodia de muchachas pobres de esta ciudad», com ordenava Wyels, i perquè el capital de Portolà sigui aplicat a «destinos píos o convenientes a la utilidad pública».

Per tant, reunits amb aquesta intenció, i en document que va certificar el notari Cau, els respectius marmessors van acordar constituir només una administració. Era un pas imprescindible per a executar el projecte benèfic. Unificades les testamentaries s'aconseguiria tindre una única direcció que actuaria equilibradament, sense cap mena d'interferència.

---

³⁴ SIMANCAS, fols. 841-846.

Els marmessors respectius eren el bisbe Torres, el governador Blondel, el tinent Pinós, el canonge Agustí Montull, el rector de la parròquia de Santa Maria Magdalena, Juan Baptista Revés, i el prevere Francisco Rivera. Amb aquella unió tots ells es van convertir en els administradors de la Casa de Misericòrdia. Es va signar el conveni el dia 3 d'agost de 1790, elevant-se a escriptura pública davant el notari Ignacio Madriguera el 9 de febrer de 1791. A continuació, les tres testaments (Portolà, Wyels i Grau), amb totes les seues pertinences i obligacions, van recaure a l'hospital, i «en virtud de la unión de este con aquellas y de la adjudicación de sus bienes, que se le ha hecho con Real Aprobación del Supremo Consejo de Castilla, contenida en su Real Provisión de 18 de diciembre de 1794».³⁵

Per a una altra ocasió deixarem tot el procés constructiu de la Casa de Misericòrdia de Lleida (actual seu del Palau de la Diputació) les despeses de la qual, afortunadament, es conserven i s'especificuen en la testamentaria de Gaspar de Portolà.

---

³⁵ Els manuals d'aquest notari no es conserven i no hem pogut confrontar les dades aportades per Prim i Tarragó. No obstant això, gràcies a un volum del fons de la Pia Almoïna (vol. 100) de l'Arxiu Municipal de Lleida, conservem una nota d'on procedeix aquesta documentació.

BIBLIOGRAFIA

- ARTETA DE MONTESEGURO, A. (1802). *Disertación sobre la muchedumbre de niños que mueren en la infancia y modo de remediarlo y de procurar en sus cuerpos la conformidad de sus miembros, robustez, agilidad y fuerzas competentes*. Zaragoza.
- BONEU I COMPANYYS, F. (1971). «Fundación y su posterior ocupación militar de la primera Casa de Misericordia y Expósitos de Lérida». *Ilerda*, núm. XXXII, p. 179-196.
- CORTINES Y ANDRADE, F.I. (1768). *Discurso político sobre el establecimiento de los hospicios en España*. Madrid.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. (1983). «Los expósitos en la España moderna: la obra de Antonio de Bilbao», en *Les problèmes de Vexclusion en Espagne (XVIe-XVIIe siècles), Etudes réunies et pré-sentées par Augustin Redondo*. París: Publications de la Sorbone, p. 167-174.
- DOMÍNGUEZ, L. M. (2009). «Función educativa de los hospitales y hospicios en España hasta la primera mitad del siglo XIX. La cuna de Expósitos en las Palmas de Gran Canaria: de la respuesta socioeducativa a la lucha por la supervivencia», en BERRUEZO ALBÉNIZ, M.R. Y CONEJERO LÓPEZ, S. (coord.). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*. Pamplona-Iruñea: XV Coloquio de Historia de la Educación, 29, 30 de junio y 1 de julio de 2009, vol. 2, p. 225-234.
- MONTALVO, T. (1701). *Práctica política y económica de expósitos, en que se describen su origen y calidades, resolviéndose las dudas que pueden ofrecerse en esta materia, y juntamente se declara el gobierno doméstico que en sus hospitales se debe conservar*. Granada.
- MURCIA, P. J. DE (1798). *Discurso político sobre la importancia y necesidad de los hospicios, casas de expósitos y hospitales que tienen todos los Estados, y particularmente España*. Madrid.
- NEGRIB FAJARDO, O. (1999). «El niño expósito en el despotismo ilustrado. Su crianza y su educación». *Salamanca: Historia educativa*, p. 51-56.
- PÉREZ MOREDA, V. (1980). *La crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*. Madrid.
- PRIM I TARRAGÓ, A. (1893). *Cosas Viejas de Lerida*. Lleida.
- VILAR, M. J. (2006). «El Albergue y Hospicio de Pobres de Murcia, fundación del cardenal Belluga. Una institución benéfica entre la Ilustración y el Liberalismo, siglo XVIII-XIX», en CAMPO, F. J. (coord.) (2006). *La Iglesia española y las Instituciones de caridad*. Real Centro Universitario Escorial – María Cristina. Ediciones Escorialenses, p. 453-471.

